

פרשת שלח עץ השבת והשביעית

קרבנו של האדם המקראי לעולם הצומח הולידה מערכת דמיונים, מליצות ומשלים שספורי התנ"ך מלאים בהם. ואמנם בכתבי הקודש באה לעין גזרה שווה בין האדם לעץ. כך בתורה: "כי האדם עץ השדה" (דברים כ' י"ט ובפרד"א פכ"א: אין העץ אלא האדם שנמשל לעץ, ועי"ש בפרוש הרד"ל. וע"ע תענית ז' ע"א: אם ת"ח הגון הוא ובת"ח דברים כ' אות ס'). כך בבבואות ישעיהו: "כי כימי העץ ימי עמי" (ס"ה כ"ב, ובתק"ז קמ"א ע"ב. תקונא חמישאה, בהשמטות) וכך בדברי אויב: "כי יש לעץ תקוה" (איוב י"ד ז', וע"ע שם ח' ס"ז-ז"ט וב"ז"צת מקרא). ומכאן למסכת ארוכה ברמזיות לשון חז"ל, כדוגמת מיני מגדים שנוטע שלמה בפתח המקדש (יומא כ"א ע"ב והשוה: ירושלמי יומא פ"ד סה"ד ובמהל"ל אגרות ד"י פל"א, "בית-יעקב" שמות ר"בן יהודע" יומא שם) וכברכת המשל ש"ל נטיעות שנוטעין ממך יהיו כמותך" (תענית ה' ע"ב. וראה עוד "מחניים" ע' עמ' 141).

בפרשתנו – שתי נקודות, שהן אחת, המתחייבות לאמור. בראשיתה מצוה משה את המרגלים "וראיתם את הארץ וגו' היש בה עץ אם אין", ובאה ע"כ פרשנות הגמרא "הכי קאמר להו משה לישראל, הישנו לאותו אדם ששנותיו לעץ ומגן על דורו כעץ" (ב"ב ס"ז ע"א וע"ע תנ"ך במדבר י"ג אות ח', וראה בניסוח דברי רש"י ובדברי הרא"ש).

ואילו בסופה של הפרשה במעשה המקושש נאמר: "וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת". במהותה של מלאכת מקושש נחלקו אמנם אמוראים (שבת צ"ו ע"ב וראה תר"ת במדבר ס"ו אות ק'). אולם בזוהר (במדבר קנ"ז ע"א) נדרש הענין בפנים אחרות. עצים אלו נתפסים כעצי ג'ע – עץ החיים ועץ הדעת – מקור החיות וההשכלה האנושיים. (השה "אורות הקודש ח"ב עמ' תק"ס. "אגרות ראה" ח"א עמ' קס"ג.)

בהבנת הדברים עסק בעל ה"תניא" ב"ליקוטי תורה" (במדבר מ"ג ע"א). "ביום השבת שאז התחברות עה"ד ועה"ח וכי לכן העוקר דבר מגידולו שהוא להיות יש בפני עצמו, היפך הביטול במקורו הוא חייב, כי עי"ז פוגם בעצם הנ"ל, וחטא המקושש היינו שעוקר דבר מגידולו, היינו שמפריד היש להיות נפרד בפ"ע, ולא יהיה בטל במקורו המחיה ומהווה אותו". (וע"ע בפ"צ במדבר 102 שהסב את הפרוש לענין תושב"כ – עץ החיים, ותושב"כ פ' – עץ הדעת, ושם על חטאו הרוחני של המקושש.)

והנה בהמשך דברי הזוהר בא לעין מנחה משותף בין שתי הנקודות הנזכרות בפרשתנו: "משה היה אחוז בעץ החיים (ובפ"צ שם שזוהי אכן בחינת תושב"כ ושבת, ולכ"ע בשבת נתנה) וע"כ רצה לדעת אם הוא נמצא בארץ או לא, ומשום זה אמר היש בה עץ אם אין, והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ, כי עץ החיים נחמד לכל" (קנ"ז ע"א בתוה"ס ח"ה). דהיינו, האיזון הכפול של העץ בפרשה משל הוא לעץ בוגן אשר מקדם, והנמשל הוא בשני צדדי הקדושה: המקום והזמן.

א"י ונטיעותיה יש בהם מבחינת גן-עדן, ובמעגל מצומצם יותר זוהי בחינת המקדש המכונה "בית יער הלבנון", מקור הגידול והצמיחה. מכאן עניינו של המשכן הנבנה מעצי שיטים עומדים (וע"ע סוכה מ"ה ע"ב) וענינו של המקדש הנוני מארזי הלבנון והם עצי ד' (מהילים ק"ד ט"ז, וראה "שנה בשנה" תשכ"ו עמ' 246, "כתלני" י"א עמ' 16). ובפן השני לקדושת המקום – בקדושת הזמן, הרי אף כאן, השבת נמשלה ביסודות הלקוחים מתחום הצומח. במזמור שכותרתו "שיר ליום השבת" (מהילים צ"ב) באו דמיונים מפריחת התמר והארז השתולים בחצרות בית ד'. וע"פ דרכנו, יסודו של הדמיון, במחשבה על דבר השבת שהיא מקור הפרחת ימי השבוע. (השוה "אור החיים" בראשית ב' ג': כי בו שבת. והנגז: כוזר ג' ה': השבת פרי השבוע. וראה עוד "דמיונים מעולם החי והצומח בתהלים צ"ב", ג' פליקס, ניו-יורק תשכ"ט האקדמיה האמריקאית למחקרי היהדות.)

השפע הנאצל מקדושתה של השבת הוא העדות על חיותו של "עץ השבת" העושה פירות ופירי-פירות. (וע"ע "תפארת שלמה" ח"א עמ' 190 "כל ששת הימים יניקם מיום השביעי". וב"ש משמואל", דברים עמ' קפ"ה. ובשפ"א יקרא 194 שלכן נקרא כל השבוע שבת כי ששת ימי המעשה ספלין לשבת) משה מבקש לברר "היש בה עץ", לעמוד על סוד חיותה של א"י המושפעת מעץ החיים: ואילו המקושש, בחללו את השבת, מקצץ בנימי החיות.

הדמיון של גן השבת בו פורחים תמרים וארזים, מקורו באיזאה השבתית על האחדות, שבה אין תלוש ואין עקור, אלא הכל חי ויונק מ"הזא דאחד" שהוא "רזא דשבת". בסוד זה של יניקה מהמקור, הכל מתבטל למקור, וכל פגימה במקור הברכה, הרי היא בחינה של לטווא מתוך ל"ט המלאכות. מעשהו של המקושש הובן ע"י האדמו"ר החב"ד"י הזקן ככונה להפריד את העצים יניקתם, וממילא הרי זה קצוץ בגזע החיים. בשבת שעניינה חבור ואחד אף בין שני היסודות הקמאיים: עץ החיים ועץ הדעת, הרי שאם נקצץ האילן, פרוחה לה נשמת השבת. (וע"ע "איש צדיק היה", עמ' 74.)

התבטלות זו של העץ לרבינו, של השרשים למקור יניקתם, היא סוף עניינה של השביעית, שאף היא עניינה ב"רזא דאחד"; ומכאן הציווי "כרמך לא תזמור". סודם של השביעיות – באחדות. אחדות המקיפה את כל בני העם. "הכל יהיו שוים בה", אחדות הכוללת את כל ימות השנה, כשכל ימות המעשה הרי הם בחינת שבת, אחדות הכוללת את העץ ואת פרו, את הגזע ואת שרשיו, את האילן ואת חולייתו. (וע"ע שפ"א פ' בהר תרל"ח, תרמ"א: קובץ הראיה עמ' כ"א על המקור בזוהר למחשבת אחדות ישראל בשמיטה; לעיל: העיון בספר יקרא בשנת השמיטה, על האש הלבנה הבלתי מתפרסת שיסודה בסיני ונסמכה לשמיטה. ובפ' וחי' על אחדות השבת והשביעית) חיבתם של אילנות שבא"י מתחזקת ע"י קה"ת בפרשת המרגלים, "היש בה עץ", חביבותה של השבת מתעצמת מכח האיסור לקצץ בגידוליה (ראה "פחד-יעקב" שבת מאמר ח'). חיבה יתרה לשבת פרשת שלח בשנת השמיטה כשעצי גן-העדן הארצישראלי עטופים בדממתם השבתית ומרעיפים אחדות של חיים ודעת.

ברכת התוספת בשבת ובשביעית

חזונה הגדול של השבת חוזר ומשתלש בבטוי המשולש בתורה, בנביאים ובכתובים – איכה. בפרשת היום – "איכה אשא לבדי". בהפסרת היום – "איכה היתה וגו'" ובמגילת קניות – "איכה ישבה". בלשונה של הקריאה, איכה נעשה כדבר הזה, מונחת הקינה, אולם בפנימיותה משמשת היא כמקור הנחומים "אמר ריב"ל, אמר הקב"ה לישראל כשעשיתם רצוני ישבתי אתכם בטח בדד שנאמר וישכון ישראל בטח בדד" (אנ"כ ד' פ"א, וראה ת"ת איכה א' אות ה', אות מ"ט). כיוצא בדבר בקריאת החזון שהוא "הקשה מכול" (ולק"ש ישעי' א') אולם אף "הגואל שהוא גואל לבניך, בחזון אני מראה אותי" (שם). וכך אף תלונת משה "איכה אשא לבדי" אפשר לה להתפרש כבטוי לכבודם ושלותם של ישראל (אנ"כ ד' א') על המנעת סבל טרחם "לפי

דיבויים וכפי מעלתם" (ענין יוסף שם, וראה ב"פ"פ ענף").

בדרך זו של מהפך מרע לטוב עומד האדמו"ר בעל "תורת אמת" בהדגישו שישעיהו "שמו מורה על ישועות ונחמות" וכן "ההפסרה לשון פתח, כמו פטר רחם, וכמו שמצינו במדוש עבד לה אפטרטא" (ה"ב עמ' צ"ו) והפתיחה היא לכוון הזדונות המתהפכות לזכויות גמורות ומכאן "מה שנמצא בספה"ק וביחוד בספה"ק "אוהב ישראל" ששבת חזון הוא במעלה עליונה מכל שבתות השנה" (שם עמ' 194). וראה

"פרי-צדיק" פ' דברים ס' י"ג, "בנתיבות איזנציא-האזינו" ח"א עמ' 152).

חלוקת הפרשה לקרואים מציינת ברוב החומשים שלפנינו את הפתיחה ל"שני" בפסוק י"ב: "איכה אשא" וגו'. והנה הביא הרמ"א באו"ח ס' קל"ח שיש להתחיל את הקריאה בדבר טוב, ומכאן המנהג בחלק מתפוצות ישראל שחוזרים וקוראים ללוי בפ' דברים מהפסוק "ד' אלוקי אבותיכם יוסף וגו' כדי לא לפתוח באיכה אשא לבדי" שיש אף הקוראים אותו בנגון של איכה". (ראשל אברהם" לבוצ'אצאי ס' קל"ח, שם-משמואל" דברים עמ' ל', לקוטי מהר"ח חודש אב עמ' נב. וראה בתנ"ך הוצאת קורן, דברים "שני"). היחס בין שני הפסוקים בפרק א' בספר דברים, י"א-י"ב: "יוסף עליכם ככם" וגו', "איכה אשא לבדי" וגו' מוסבר ע"פ דברי בעל "תפארת שלמה" (ה"א עמ' 224): "דרך השי"ת שבזרא תמיד הפואה קודם למכה, והנחמות הנה קדמו זמן רב על ידי ישעי' הנביא קודם שבאו הפורעניות וזה הוא התרופה כדי שלא תהיה המכה אח"כ חזקה כ"כ... וזה ג"כ תרמו כאן שזוהו הבטחה לישראל וקיימת בלי ספק, יוסף ד' עליכם וגו' ויברך אתכם לזכות לאותה המדרגה אשר דבר לכם בהו סיגו. ואח"כ כאשר נחמם

בכל זה פתח ואמר איכה אשא, הרומו לגלות".

על הפסוק המקדים והמנחם "יוסף עליכם ככם אלף פעמים וגו'" אמרו במדרש (דברים רבה פ' א' י"ב) מה ראה משה לברך את ישראל בלשון תוספת, אלא שתוספתו

תועלת בברכה דאלף פעמים כיון שיהיה אין מספר. אבל הרמז כי משה רבינו ע"ה
ביד אותם להיות כלי מוכן לקבל ברכת אין מספר דכתיב ד' עוז לעמו יתן ובקבלת
התורה נעשו בני' כלי מחזיק ברכה ואז יברך את עמו בשלום וכי' יוסף עליכם אלף
פעמים זה משלי הוא בחינת התורה. אלף מלשון אאלפן חכמה, ואז "ויברך אתכם
כאשר דבר לכם" וכי' ונמצא בש"ק בחינת תוספת זה, ולכן יש בשבת הברכה, כלי
המחזיק ברכה" (שפ"א דברים ע"ט, וראה לעיל עמ' 102: ברכת השבת, ולעיל פ' נשא, בהעלותך).
השבת היא מקור הברכה בחינתה מעוגנת בעולם התוספת הרוחנית המרובה
על העיקר הגשמי. כיוצא בה, ברכת השביעית שתוספתה שלא כדוד הטבע,
מרובה על העיקר הגדל מדי שנה ל"חק הטבעי", וכך היא ברכתם של ישראל
שתוספת מעלתם הרוחנית מרובה על העיקר האנושי שבהם. מכאן דימויים לגרמי
השמים העומדים מעל חוקי הארץ, מכאן הנחומים שקדמו לפורענות. קינת איכה,
על שעבודם לחוקי הטבע היא באה. "טרחכם, משאכם, ריבכם" גילויי הטבע
האנושי הם. משה רבו איש הרוח המזוכך איכבה ישא את משא החומר העכור.
אולם בתרופה שקדמה למכה - בתוספת המרובה על העיקר - סוד הנתמה.
מיצרי-שבת-חזון-הפורענות וקשייה מתהפכים לחזונה של השבת המתרחבת
ועולה על פני העיקר הנתון בסד והופכת לנתלה בלי מיצרים בתוספת מופלאה
מברכת שבתה של השביעית.

"בימים הללו שנקראו 'בין המיצרים', מ"מ בש"ק-ע"י. הבסול השורש זוכין
למנוחה" (שפ"א דברים ע"ט) ומצאנו ע"פ דרכנו המתקנה נוספת בדברי הברסלבי, על
התקון של בין המיצרים שעיקרו בשבתות ובמיוחד בשבת חזון. זיקתה של
השביעית לחורבן מפורשת בתורה ומבוארת בדברי חז"ל ומפרשיהם (ראה לעיל עמ'
202), ומאחר שמיזה טובה מרובה ממידת פורענות נמצא שהנחומים והמרחמים
והחזון של שבת השביעית מתרבים ועולים עד לתוספת הפורצת את כל המיצרים.

של הקב"ה עיקר. בהסבר הדברים כתב בעל שפ"א: "הברכה הבאה מלמעלה מן
השורש שהוא דבר שאין לו סוף כאשר כתבנו כמה פעמים, כי בעוה"ז חסר השלמות.
וכל הכנות שיש בעולם הזה לקנות השלמות, הכל כדי לזכות, לסיוע עליון. והוא ענין
הש"ק נשמה יתרה, הכח הבא מלמעלה, וזה התוספות מרובה על כל העיקר; ולכן
אמר כי כל הריבוי והאכלתיך נחלת יעקב, נחלה בלי מיצרים, וזהו הכח הבא מלמעלה
השבת שכתוב והאכלתיך נחלת יעקב, נחלה בלי מיצרים, שהוא בחינת מנוחת
הוא בלי גבול וע"כ נאמר יוסף עליכם וגו'" (שפת-אמת פ' דברים שנת תרמ"א. ועיי' ב"ענף
יוסף" דב"ר).

כעבור שבע עשרה שנה, בשנת תרנ"ח, חזר לנושא בנסוח והארה שונים.

"כי הנהגת הטבע היא במידה וגבול, אבל כשזוכין להתברך משורש הברכה
שלמעלה מדרך הטבע, זהו בחינת תוספת והיא ברכת השבת שלמעלה
ממעשה בראשית". "ובני' יש להם ב' הבחינות, מספר ואין מספר. מספר
הוא בחינת ימי המעשה, לכן שש מאות אלף בחינת ששת ימי המעשה
ולפי שהיו מתוקנים במספר המכון אל השורש ז"ש הרבה אתכם - הרים
אתכם. ככוכבי השמים כ' רש"י ז"ל והלא לא היו רק ס"ר, רק מאירים
כחמה ולבנה וכו' הרמז כ"ל שתקנו החלק שלמטה להיות כמו השורש,
כי כל כוכב למעלה שליט על הנהגה מיוחדת בארץ. ולפי שאתם ככוכבי
השמים, לכן מוכנים אתם לקבל הברכה ותוספות מלמעלה, שהיא בחינת
השבת למעלה מהנהגת הטבע והמנין. לכן אמר בזה ד' אלוקי אבותיכם
שהיא מדרגה עליונה ביותר, כמ"ש בש"ק והאכלתיך נחלת יעקב, נחלה
בלי מיצרים, כי כל המיצרים הם רק למטה ולא בהתגלות השורש
שלמעלה. (ראה "בית ישראל" דברים שנת תשי"ט).

במבנה הפסוקים: "ד' א' הרבה אתכם". "ד' אלוקי אבותיכם יוסף עליכם". "ויברך
אתכם", שיש בהם ברכת שמים, ברכת משה ואחולים לברכת שמים נוספת כתב
רש"י (דברים א' י"א) "מחו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם, אלא אמרו לו, משה,
אתה נותן קצבה לברכתנו, כבר הבטיח הקב"ה את אברהם אשר אם יוכל איש למנות
וגו', אמר להם זו משלי היא, אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם". ודקדק בדברים
בעל "שם-משמואל" הרי בכלל מאתיים - מנה, ומה תועלת ברכתו שלו. ועוד
למה קימץ בברכתו ונתן להם קצבה, מדוע לא ברכם בלי גבול וקצבה. (דברים ע"ט
כ"א, וראה ביגור אריה, "לבוש האורה" שפתי חכמים" אור החיים") בהבנת דברי רש"י כתב
בעל ש"מ: "יש לומר שמשרע"ה באשר היה מלוכש בגוף היה בעל גבול וקצבה, ע"כ
לא היה אפשר לו להשפיע עליהם ככס אלף פעמים, היינו לקבל ברכות צרכין להיות כלי
אותם שהשי"ת יוסף עליהם ככס אלף פעמים, יתן לך ברכות ויתן לך כבושיתו, ופירושו בו
המקבל, וכבמדרש ויתן לך האלוקים, יתן לך ברכות ויתן לך כבושיתו, ופירושו בו
שתהיה כלי לקבל הברכות". בכון דומה הלך בעל שפ"א אלא שהוא שייך להסבריו
אף את ענין השבת. "זה משלי והקב"ה יברך אתכם באין מספר. וצרכינן להבין מה